

ОСОБИСТІ КРЕАТИВНІ ЯКОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ЯК ОСНОВА ЙОГО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

PERSONAL CREATIVE QUALITIES OF A FUTURE TEACHER AS THE BASIS OF HIS CREATIVE ACTIVITY

Публікацію присвячено визначенню основних креативних якостей особистості майбутнього вчителя математики, що становлять основу його творчої діяльності й творчого потенціалу.

У статті представлено аналіз поглядів різних відомих учених на структуру креативності особистості, а також на набір креативних якостей у тому числі й майбутнього вчителя математики. З'ясовано, що сучасний учитель математики разом із загальнопедагогічними якість повинен мати ще й низку власних креативних якостей, що становить основу його творчої діяльності.

Так, мотиваційно-ціннісний компонент містить такі особисті креативні якості: мотиви, інтереси, потребу в самореалізації, наявність інтересу до розвитку креативності, прийняття її як життєвої цінності; упевненість у собі; мотивацію, що допомагає людині зосередитися на творчій роботі; готовність переборювати внутрішню мотивацію.

Креативними якість, що містяться в когнітивному (знаннєвому) компоненті, є здатність розв'язувати задачі, тобто здатність до аналізу й синтезу; знання, спираючись на які людина може використовувати теорію на практиці; інтуїція, здатність до перетворень, уява й фантазія; уміння планувати свої дії, робити умовиводи та загальні висновки; здатність до педагогічної творчості. Операційно-технологічний компонент містить оригінальність (спроможність виробляти ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих поглядів); гнучкість; семантичну спонтанну гнучкість – продукування різноманітних ідей у нерегламентованій ситуації; допитливість; використання ПК в освітньому процесі, розвиток алгоритмічного мислення, уміння працювати зі джерелами інформації; асоціативність (здатність до встановлення логічних зв'язків між подіями тощо).

Рефлексивний компонент містить такі особисті креативні якості: розуміння себе; збагачення ментального досвіду, здатність до самоаналізу власної діяльності, самооцінки своєї підготовленості й відповідності отриманих результатів професійної діяльності запланованим; здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі.

Ключові слова: творчість, креативність, творчий потенціал, особисті креативні

якості особистості, структура креативності, майбутні вчителі математики, вища школа, компонентні складники.

The publication is devoted to the definition of the basic creative qualities of the future teacher of mathematics, which form the basis of his creative activity and creative potential.

The article analyzes the views of various well-known scientists on the structure of personality creativity, as well as on a set of creative qualities, including a future mathematics teacher. It is found that the modern mathematics teacher, along with the pedagogical qualities, should have a number of creative qualities, which is the basis of his creative activity.

Thus, the motivational value component contains the following personal creative qualities: motives, interests, the need for self-realization, the presence of interest in the development of creativity, acceptance of it as a vital value; self-confidence; motivation that helps a person focus on creative work; a willingness to overcome intrinsic motivation.

The creative qualities contained in the cognitive component are: the ability to solve tasks, that is, the ability to analyze and synthesize; knowledge based on which a person can apply theory in practice; intuition, ability to transform, imagination and fantasy; ability to plan their actions, make inferences and general conclusions; ability for pedagogical creativity.

The operational and technological component comprises: originality (the ability to produce ideas that differ from conventional views); flexibility; semantic spontaneous flexibility – producing different ideas in an unregulated situation; curiosity; use of PCs in the educational process, development of algorithmic thinking, ability to work with sources of information; associativity (the ability to make logical connections between events, etc.).

The reflective component contains the following personal creative qualities: understanding oneself; enrichment of mental experience, ability to self-analyze their own activity, self-assessment of their preparedness and conformity of the obtained results of professional activity with the planned ones; the ability to refine an object by adding details.

Key words: creativity, creativity, creative potential, personal creative qualities of personality, structure of creativity, future teachers of mathematics, high school, component components.

УДК 378.371.134:37.025.8

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-10>

Бурчак С.О.,

канд. пед. наук,

доцент кафедри фізико-математичної

освіти та інформатики,

докторант

Глухівського національного

педагогічного університету

імені Олександра Довженка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У системі сучасної освіти одним із найважливіших завдань є забезпечення творчого розвитку особистості, про що наголошується в численних освітніх документах України. Зокрема, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) одним зі стратегічних завдань окреслено створення умов для формування освіченої, творчої, креативної особистості громадянина, реалізації та самореалізації його природних задатків і мож-

ливостей в освітньому процесі [3]. У Національній доктрині розвитку освіти зазначається: «Держава повинна забезпечувати ... розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості» [7].

Тому основним, найважливішим завданням педагогічної освіти стає підготовка компетентного, кваліфікованого, креативного, творчого випускника, який здатний не лише застосовувати на практиці знання, вміння й навички, а й приймати

оригінальні та нестандартні рішення в ситуаціях, що виникають у професійній діяльності, що розглядаємо як особисті креативні, творчі якості педагога, спроможного діяти в умовах, які висуває до нього нова українська школа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку творчого потенціалу вчителя та його ролі в навчанні й вихованні учнів була предметом уваги відомих педагогів минулого, зокрема Я. Коменського, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, А. Дистервега, К. Ушинського, Л. Толстого, П. Блонського, С. Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

Важливу роль у розробленні основ теорії творчої особистості відіграли дослідження закономірностей творчого процесу в різноманітних видах діяльності, які відтворено у фундаментальних працях Л. Виготського, Г. Костюка, Н. Лейтеса, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Т. Кудрявцева, А. Матюшкіна, Я. Пономарьова та інших.

Проблемою формування особистості, розвитком її творчих якостей займалися багато дослідників: Б. Ананьєв, В. Андрєєв, Л. Анциферова, В. Асєєв, Т. Баришева, І. Бех, Д. Богоявленська, Є. Варламова, А. Вороній, Дж. Гілфорд, А. Гуржій, Л. Дарінська, В. Дружинін, В. Загвязинський, В. Кан-Калік, О. Клепиков, Н. Кузьміна та інші.

Щодо креативності, то різні вчені розглядають її як загальну здатність до творчості (Л. Єрмолаєва-Томіна, С. Сисоєва, О. Ярошинська, В. Дружинін, Л. Пузеп, О. Кононко, О. Куцевол, В. Фрицюк.); властивість особистості (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, Є. Гергель); здатність особистості виходити за межі заданої ситуації, створювати оригінальні цінності (Ф. Баррон, Д. Богоявленська, С. Медник, В. Моляко, В. Сластьонін, Л. Байтімерова); обов'язкову характеристику представника педагогічної професії (О. Антонова, С. Сисоєва, О. Куцевол, І. Подорожна, А. Шадріна, І. Гриненко, О. Дунаєва, А. Морозов, В. Фрицюк) [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри досить велику кількість досліджень і публікацій, проблема творчості, креативності, творчого потенціалу майбутніх учителів математики й сьогодні не втратила актуальності, оскільки й досі ще немає чітко визначеної структури, не розроблені теоретичні й методичні засади її розвитку. Особливої актуальності, на нашу думку, проблема розвитку творчого потенціалу, креативності, готовності до творчої діяльності вчителів-предметників набуває в умовах нової української школи, інклюзивної освіти, формування конкурентоздатної, мобільної особистості тощо. У статті ми розглянемо виділимо основні креативні якості майбутнього вчителя математики, які становлять основу його творчої діяльності.

Метою статті є визначення основних креативних якостей особистості майбутнього вчителя математики, що становлять основу його твор-

чої діяльності й творчого потенціалу. Завдання статті: проаналізувати погляди педагогів і психологів щодо набору особистих креативних якостей майбутніх педагогів і визначити систему вказаних якостей у рамках власного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні й методичні основи розвитку креативності, творчого потенціалу майбутніх учителів математики повинні ґрунтуватися на психолого-педагогічній концепції про відповідність структури особистості психологічній структурі її діяльності Б. Ананьєва, О. Куцевол, Л. Леонтьєва, Б. Ломова та інших. В умовах педагогічного закладу вищої освіти це означає, що розвиток особистих, у тому числі й креативних, якостей майбутніх педагогів повинен визначатися вимогами вказаної спеціальності. У протилежному випадку можна отримати невідповідність між системою необхідних професійних якостей і професійними функціями, якими повинен бути забезпечений сучасний учитель, у тому числі й математики. Отже, сучасний учитель математики разом із загальнопедагогічними якостями повинен мати ще й низку власних креативних якостей, що становить основу його творчої діяльності. Аналізуючи психолого-педагогічні праці видатних учених, схарактеризуємо набір власних креативних якостей майбутніх учителів математики, які є професійно значущими в їхній професійній діяльності. Зауважимо, що структура власних креативних якостей може бути мобільною, а залежатиме від індивідуальних якостей особистості вчителя й учнів, умов навчання в університеті, професійної діяльності в закладах середньої освіти тощо.

Проаналізуємо підходи вчених до структури власних креативних якостей особистості, в тому числі й педагога.

Дж. Гілфорд у наукових працях креативними якостями особистості вважає такі: оригінальність – спроможність продукувати віддалені асоціації, незвичні відповіді, відповідати на подразники нестандартно; семантична гнучкість – здатність виявити основну властивість об'єкта; образно-адаптивна гнучкість – спроможність змінити форму стимулу так, щоб побачити в ньому нові ознаки й можливості для використання; семантична спонтанна гнучкість – продукування різноманітних ідей у нерегламентованій ситуації; швидкість думки – кількість ідей, що виникають за одиницю часу; гнучкість думки – здатність переключатися з однієї ідеї на іншу; допитливість – чутливість до проблем у навколишньому світі, здатність до розроблення гіпотези; ірреальність – логічна незалежність реакції від стимулу; фантастичність – повна відірваність відповіді від реальності за наявності логічного зв'язку між стимулом і реакцією [2].

У роботах американських психологів Д. Маккіннона, К. Роу висвітлено такі особисті креативні якості індивіда: упевненість у собі, незалеж-

ність суджень, схильність до ризику. А. Маслоу, К. Роджерс убачають власними креативними якостями розуміння себе та свобода духу [6].

На сторінках праць С. Овчаров власні креативні якості педагога характеризує так: асоціативність – здатність до встановлення логічних зв'язків між подіями, об'єктами та їх властивостями; гнучкість мислення – здатність застосовувати різноманітні стратегії, вирішуючи проблеми; здатність до перекомбінування – спроможність до швидкого перетасування ідей, що виникають; інтуїтивність – здатність до передбачення певних подій, властивостей об'єктів; оригінальність – здібність продукувати незвичайні, нестандартні ідеї; побіжність думки – кількість ідей, що виникають в одиницю часу. До спеціальних критеріїв креативності автор зараховує здатність до педагогічної творчості, використання комп'ютерної техніки в навчально-виховному процесі, рівень розвитку алгоритмічного мислення [8].

На значну увагу в тому числі й у рамках дослідження заслуговують роботи вітчизняного вченого, педагога О. Куцевол, яка створила модель креативних якостей особистості, професійно необхідних для творчої методичної діяльності вчителя, що включає в себе: 1) мотиваційно-креативні властивості: мотиви, інтереси, потреба в самореалізації; творчу позицію; 2) емоційно-креативні властивості: емпатію; багатство емоційного досвіду; експресивну та імпресивну емоційність; 3) інтелектуально-креативні властивості та здібності: інтуїцію; здатність до перетворень; уяву й фантазію; дивергентне мислення; прогнозування; 4) естетично-креативні властивості та здібності: прагнення до краси; естетичну емпатію; почуття форми, стилю; почуття гумору; 5) комунікативно-креативні властивості: співробітництво у творчій діяльності; здатність мотивувати творчість інших; акумулювати творчий досвід; 6) екзистенціально-креативні властивості: позитивну «Я-концепцію», нонконформізм; індивідуальний стиль діяльності [5].

Американський психолог Е. Торренс серед креативних якостей особистості називає такі: 1) появу чутливості до проблем, дефіциту знань, їх невідповідності, дисгармонії тощо; 2) фіксацію цих проблем; 3) пошук рішень цих проблем, висунення гіпотез; 4) перевірку, зміни і повторні перевірки гіпотез; 5) формулювання результату [1]. Німецький соціолог, філософ, психоаналітик Е. Фром креативними якостями називає здатність дивуватися, шукати рішення в нестандартній ситуації, спрямованість на нове й уміння глибоко усвідомлювати власний досвід [4].

Вітчизняний учений С. Гончаренко на сторінках словника називає креативними якостями здатність висловлювати незвичайні ідеї, нетрадиційно мислити, швидко розв'язувати проблемні ситуації [10, с. 102].

С. Сисоєва, приділяючи багато уваги проблемі креативності в дослідженнях, особистими креативними якостями індивіда бачить сукупність творчих задатків, умінь особистості, що зумовлюють певний рівень і характер розвитку творчих якостей особистості, її пізнавальних процесів, мислення, знань, умінь і навичок з урахуванням певних умов [11].

Попри різноманітність підходів до визначення власних креативних якостей у тому числі й майбутніх учителів математики, виділимо ті, що домінують у дослідженнях учених, а також ті, що дійсно мають педагогічний і психологічний вплив на професійну діяльність педагога. Особисті креативні якості бакалаврів – майбутніх учителів математики – набувають значущості й у рамках дослідження.

Мотиваційно-ціннісний компонент містить такі особисті креативні якості, як мотиви, інтереси, потреба в самореалізації, наявність інтересу до розвитку креативності, прийняття її як життєвої цінності; психологічна мотивація й готовність до інновацій у професійній діяльності; упевненість у собі; мотивація, що допомагає людині зосередитися на творчій роботі; готовність переборювати внутрішню мотивацію, протистояти думці оточення.

Креативними якостями, що містяться в *когнітивному (знаньовому) компоненті*, є здатність розв'язувати задачі, тобто здатність до аналізу й синтезу; знання, спираючись на які людина може використовувати теорію на практиці, у тому числі й психолого-педагогічні, математичні, методичні тощо; інтуїція, здатність до перетворень, уява й фантазія; мислення (власні закони руху й розвитку думки, уміння планувати свої дії, робити умовиводи та загальні висновки; здатність до педагогічної творчості).

Операційно-технологічний компонент містить оригінальність (спроможність виробляти ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих поглядів, здатність створювати незвичайні способи та шляхи розв'язування завдань, у тому числі й математичних, педагогічних); гнучкість – здатність виявити основну властивість об'єкта й запропонувати новий спосіб його використання; семантична спонтанна гнучкість – продукування різноманітних ідей у нерегламентованій ситуації; допитливість – чутливість до проблем у навколишньому світі, здатність до розроблення гіпотези; побіжність думки (кількість ідей, що виникають за одиницю часу); використання ПК в освітньому процесі, розвиток алгоритмічного мислення, уміння працювати зі джерелами інформації, продуктивно використовувати новітні інформаційні технології; асоціативність (здатність до встановлення логічних зв'язків між подіями тощо).

Рефлексивний компонент містить такі особисті креативні якості: розуміння себе, спрямованість на нове й уміння глибоко усвідомлювати власний досвід, здатність до самостійної діяльності в про-

цесі розвитку креативності; збагачення ментального досвіду, здатність до самоаналізу власної діяльності, самооцінки своєї підготовленості та відповідності отриманих результатів професійної діяльності запланованим; здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі, уносити корективи в процес розвитку креативності, бачити допущені помилки та шляхи їх усунення.

Висновки. Розвиток вказаних особистісних якостей майбутніх учителів математики й становитиме основу розвитку креативності, творчого потенціалу та основ творчої діяльності бакалаврів педагогічних університетів. Подальший напрям розвідок убачаємо у створенні системи розвитку креативності й творчого потенціалу майбутніх педагогів в умовах закладу вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Torrance E.P. The Torrance Test of creative thinking: Technical-norm manual. Ill, 1974.
2. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта / пер. с англ. Э.А. Голубевой. *Психология мышления*. Москва : Прогресс, 1965. С. 443–456.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.
4. Зінкевич Д.К. Сутність креативного менеджменту і його місце в системі управління машинобудівним підприємством. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.2. С. 182–187.
5. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : монографія. Вінниця : Глобус-Прес, 2006. 348 с.
6. Психология креативности / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни. Москва : Когито-Центр», 2009. 420 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. *Педагогічна газета*. 2001. № 7 (85).
8. Овчаров С.М. Розвиток креативності вчителів інформатики в системі неперервної професійної освіти. *Наука и инновации в современном мире: образование, воспитание, физическое воспитание и спорт*. Київ, 2017. С. 8–22.
9. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся»*. Житомир, 2016. Вип. 11. С. 120–131.
10. Професійна освіта : словник / уклад. С.У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 380 с.
11. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість : монографія. Київ : Каравела, 1998. 150 с.